

astola

ikerketa eta historia

DURANGALDEKO URTEKARIA • 8.zk 2014 • 5€

DURANGOKO ARATUSTEAK

Marisa Barrena

Txelu Angoitia

GERRA Zibilaren aurreko urteetan, aratusteak ospakizun handiak ziren Durangon, beste herri askotan legez. Durangoko aratuste egunak hauek izaten ziren: “Eguen-zuri” egun honetan ohikoa zen eskola umeak kalerik kale eskean ikustea., “bariku argi”, “zapatu erregular”, “domeka karnabal”, “astelehen karnabal” eta “martitzen karnabal”.

Durango Uriko Aratusteen lehenengo aipamen ezagunak XVII. mendekoak dira. Udaleko akta eta kontu liburuetan jasotzen da horren berri. “Carnestolendas” izenez gain, egun horietako sokamuturrean soltatzen zen bigantxaren berri ere agertzen da aipatutako aktetan. Andra Mariko plazan egiten ziren erromeriak zein sokamuturrak eta astelehen karnabalez irteten zen hartzak be protagonismo berezia zuen.

Pablo Apella eta Vicente Zabalaren *Cien años del Orfeón Durangués* liburuan honelako deskribapena aurkitzen dugu arestian aipatutakoaren lekuko: “el 12 de Febrero de 1884, Alejo Eguidazu solicita del ilustre ayuntamiento permiso para que recorra las calles del pueblo, el lunes de Carnaval, la comparsa del Oso”. Hurrengo mendeko argazki batean berriz, 1930.eko aratusteetako hartzaren konpartsa dugu ikusgai.

Edozein modutan, Durangoko aratusteetako bereizgarri nagusia, Surrandien konpartsa dela esan daiteke. Pertsonaia honen nondik norakoa edo jatorriaren zehaztasunik ez dugun arren, funtsean badauka antzik beste inauteri batzuetan ikusten ditugun pertsonaien janzkera eta rolaekin: abarkak, arranak, animalia irudikatzeak eta batez be, gehiegikeria basatiekin.

Durangoko pertsonaia "Maskarita" edota "Surrandi" izenez ezagutzen ziren erabiltzen zituzten karetek zeukaten sudur handiagatik. Horixe zen euren bereizgarri nagusia. Oraindik bizirik diren durangarrek kontatu dигutenez, herriko umeek koplak hau kantatuz tentatzen zituzten mozorrotuak:

"Mascarita ya te conozco, por tu cara de morosco"

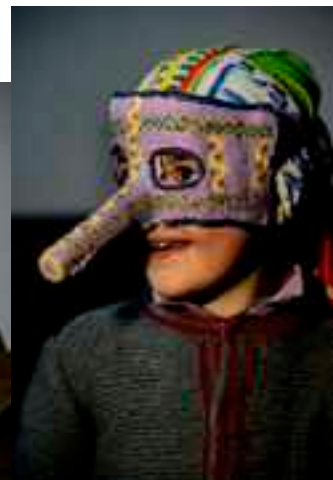
Aitatutako kareta gain, alkandora zuria, mahoizko praka urdinak, abarkak, galtzerdiak praka gaintetik eta ikusleak astintzeko puxika edo txalekoek osotzen zuten Surrandien janzkera. Manuel de Lekuonak honela deskribatu zituen Surrandien konpartsaokak:

"Vedlos: allá van corriendo por todas las calles, albarcas

en los pies y calzón corto de pastor; los faldones de la camisa al aire y un collar de arranes (cencerros de buey) a la cintura, y en la cara una careta de diforme y descomunal nariz..., con un chaleco viejo que a modo de tralla agitan en sus diestras, van azotando a toda persona con quien tropiezan; y corren, corren como demonios".

Kalean harrapatuz gero, erraza zen Surrandiek puxika edota txalekoaz emandako ipurdikoren bat jasotzea. Halan zein holan, euren desordena eta kaos horretan ere, bazituzten bete beharreko arau batzuk, esate baterako elizpera sartzea debekatua zuten eta hura zen beldurtientzat ia gordeleku bakarra. Aurrekoaren adierazgarri Bernardino de Ercilla Durangoko alkateak 1893. urtean botatako bandoa dugu betebeharrak adieraziz eta zigorrak iragarritz.

Surrandiak, martitzen karnabalez irteten ziren eta sa-soi baten Tomas Arana izaten zen euren buruzagia. Buruzagiaren zeregina, zenbait durangarrek diotenez, "maskaritak" asko aldentzen zirenean, berriro batzea izaten zen. Antza denez, pregoilarien antzeko metalezko turuta edo adartxo batez deitzen ziren maskarita edo surrandiei buruzagiak.

Berreskuratze lana

Gerra garaian eta gerraostean, beste herri askotan bezala, ez zen aratuste girorik, ez eta horretarako baime-nik. Diktadurak ez zituen begi onez ikusten horrelako jaiak eta herritarrek ez zuten seguru asko ospakizune-tarako animo handirik ere izango. Halandaze, zenbait urtez Surrandiak lozorroan egon ziren, harik eta ekin-tzaile batzuk ohituren berreskuratze lanetan hasi arte.

70. hamarkadan Jose Javier Abasolo "Tiliño" datuak biltzen hasi zen. Julian Altube izan zuen berri emaile-tariko bat. Bildutako datuetatik abiatuta, asko arakatu ostean, Bilboko denda batean Surrandi (sudurra bera) eta Klementina (aurpegi estalkia) disfrazak aurkitzea lortu zituen. Mozorroak lortu ez eze, Kurutziaga Ikas-tolako Andoni Barreñaren ikasleekin kalera irten ziren 1978. urtean. Herriko liburudenda batean surrandien irudia erakusgai ere jarri zuten.

Hurrengo urteetan Kurutziaga Ikastolako irakasleek Euskal Herriko historia eta pertsonaiak lantzen zituzten ikasgaien Durangoko Surrandiak eta Hartza txer-tatu eta surrandien maskarak egin zituzten. Egitasmo-ko partaideek Tiliñoek Julian Altuberengadik ikasitako abesti bat ere kantatu zuten eta koreografia gehitu zioten. Ikastolako andereñoek esker eskuratu ditugu orduko abestien letrak:

*Aupa denok dantzan Durangoko plazan
hemen dago hartza rau, rau, rau*

*Hankaz gora hartza buruz be(he)ra hartza
beti dantzan hartza rau, rau, rau*

*Amaitu dira iñauteriak
goazen danok orain udaletxera
Agur hartzari, agur danori
hurrengo urtean alkartuko gara.*

Jasotako datuen arabera, esan dezakegu beraz, Durango Surrandien berreskurapenean Kurutziaga Ikastola izan zela aitzindaria Tiliñoren laguntzaz. Halere, herri mailan ez zuen oihartzun handirik izan, bai ordea ikastola barruan. Harrezkero Kurutziagatik igarotzen diren ikasle guztiek jasotzen dute ohitura honen berri, 3. mailako haur guztiek lantzen baitituzte pertsonai hauek urtero. Gainera 2005eko Ibilaldirako egin zuten CDan ere bilduta daude Surrandien janzkera zein gainontzeko hainbat xehetasun.

Halaber, garrantzitsua iruditzen zait 1980. urteko Ibaizabal aldizkariako Editorialgileak aratusteen galera eta errekupearearen inguruan agertzen duen ardua, baita Tiliñok aldizkari berean "El carnaval una fiesta popular" izenburupean idatzitako artikulua, batez ere, berak azpimarratzen dituen ondorengo datuak:

1. *Los carnavales eran sin duda las fiestas más importantes de Durango.*

2. *La gente participaba activamente, salía a la calle disfrazada y se sentía así libre para actuar.*
3. *Los días de carnaval no eran laborables, sino festivos.*
4. *En los carnavales de Durango había una serie de personajes concretos bien conocidos como el célebre "Artza", los "Surrandis", etc...Sería interesante el volverlos a resucitar.*
5. *La importancia de las comparsas era fundamental en la fiesta.*
6. *Los días de carnaval de Durango se llamaban Jueves Gordo, Viernes Flaco, Sábado regular y Domingo, Lunes y Martes de Carnaval.*
7. *Los tres últimos días de la fiesta había "zezenak dira" en el pueblo.*

8. *Había determinadas casas que se dedicaban a alquilar trajes.*
9. *Cada comparsa componía sus propias canciones y construía una carroza que desfilaba por las calles.*
10. *Estaban las fiestas tan arraigadas entre la gente que, pese a que Primo de Rivera las prohibió, hubo gente que continuó disfrazándose.*
11. *Al toque de oración, con los txistularis al frente, la gente iba hasta el ayuntamiento donde se quitaba las caretas.*

1985ean Gerediaga Elkarteak "Aratosteak Durangaldean" argitaratu zuen Bittor Kapagana, Antton Mari Aldekoa-Otalora eta Iñaki Irigoienek ekarpenez osaturik. 1995ean berriz, Gerediaga eta Barbaro Elkarteek Jon Irazabal eta Izaskun Ellakuriagak egindako "Durango uriko Aratosteak direla eta ..." argitaratu zuten.

2000. urtean, Kriskitin dantza taldeak Surrandien konpartsa eta Hartza kaleratu zituen, Durangaldeko txistularien laguntzaz. Aurretik aipatutako argitalpenak, garrantzitsuak izan ziren berreskurapen bidean, bertan agertzen diren elementuak baliatu baitzituzten Kriskitinekoek ohitura berpizteko ahaleginean.

Orduko hartan txistulariek beste zenbait lekutako karnabal musikak jo zituzten. Hurrengo urtean ordea, musika propioaren gabezi horretaz jabeturik, Ander

Ertzilla eta Jesus Eiguren herriko musikariek doinuak sortu zituzten eta musika haientzat letrak Unai Iturriaga eta Ixone Aromak. Horrela bada, 2001. urtean Durangoko Aratuste-Karnabalek abestiak estreinatu zituzten Durangoko zenbait taldetako kantarien laguntzaz kaleetan barrena abestuz. 2002an berriz, Ane Belaustegik Baltseo doinuak sortu zituen, letra eta guzti.

Zenbait urte geroago, 2013. urtean, Jaizale Durangaldeko Txistulariak taldearen ekimenez, aratuste doinu hauek disko batean grabatu ziren inguruko hainbat musikari eta abeslariren partaidetzaz. Diskoa eskualdeko ikastetxe guztietara banatu da eta hainbat herritarrek ere eskuratu dute.

Ohitura sustraitzea

Azken 15 urteotan Kriskitin dantza taldeko partaideak, Jaizale Durangaldeko Txistulariekin eta Tabira musika taldearekin batera irten dira kalez kale zapatu karnabalez. Durangoko ikastetxeetan ere lantzen da gaia, bai plastika ikasgaien kareta eginez, bai musikakoetan abestiak ikasiz eta kantatuaz.

XXI. mendean Durangon gordetzen den aspaldiko ohitura honen berri, 2013. urtean jaso zuen Labayru ikastegiak *Aratusteak Bizkaian* liburuan. Bertan, gaur egun mantentzen den usadioa deskribatzeaz gain, argazkiak eta koplak ere biltzen dira.

Askoren iritziz antzinako inauteriak galbidean daude, beste batzuen ustez oster, inauteri tradizionalak

galdu dira dagoeneko, berezko izaera galdu dutelako. Esaterako, Julio Caro Barojaren hitzetan “Inauteria hil egin da, hil egin da, eta ez urtero berpizteko garai batean bezala”.

Zorionez, egindako ahaleginari esker, gurean oraingoz bizirik dirau aspaldiko ohiturak. Halere aitortu behar zaila deritzodala antzinako tradiziozko aratustek sustraitzeari Durango bezalako herri batean, hiri inauteriak nagusi diren herrian. Berreskuratze lana, neurri batean behintzat, eginda dagoen arren, badago zer hobetu eta zer gehitu. Esate baterako, gerra aurrean hartzaren laguntzaileak ikusleak zirikatu eta hartzari dantzan eginazoteko esaten zituen zelebrekeriak. Kopla berriak sortzea eta gehitzea be ez legoke soberan edota gerra aurrean bezala konpartsa bat baino gehiago kaleetara irtetea. Zer esanik ez eskola eta euskaltegiatoko materialean pertsonaia hau txertatzeak izango lukeen eraginaz.

Erronka nagusia berriz, eskola umeak ikastetxeko patioan barik, herrira irtetea eta herri mailako jaia antolatzea litzateke, 70. hamarkadaren amaieran egin zen antzera. Horrek irauliko luke ingurua, eskola barruko eta eskolatik kanpoko errealitateen artean zenbaitetan ematen den talka gaindituz eta gure arautusteen nortasuna eta misterioa errekuperatzen lagunduz.

Halan zein holan, geroak esango du mundu globalizatu honetako hurrengo belaunaldiak tradiziozko aratuste zaleak diren edota bide berriagoetatik abiatu nahi duten. Beharbada bateragarriak izango dira, nork jakin!

Marisa Barrena

Euskalzalea